

Słów kilka o kasztanowcu

Z cyklu

„Wiadomości z Ogrodów Kórnickich”

Kasztanowiec zwyczajny (*Aesculus hippocastanum* L.) jest drzewem powszechnie rozpoznawanym i bardzo popularnym. Jego kwitnienie nieodłącznie kojarzy się z egzaminami maturalnymi, zaś jesienią jego owoce są chętnie zbierane przez dzieci. Wielu ludzi uważa ten gatunek za rodzimy, jednak pochodzi on z obszarów górskich Półwyspu Bałkańskiego. Kasztanowiec wzbudził zainteresowanie w XVI wieku, kiedy lekarz Willem Quackelbeen (towarzyszający ambasadorowi austriackiego cesarza Ferdynanda I na dworze sułtana Sulejmana II) zaobserwował go na terenie Stambułu. Tajemnicą pozostaje, skąd kasztanowiec trafił do tego miasta, gdzie jest popularny do dzisiaj. Źródła tureckie wskazują, że mógł zostać sprowadzony z obszaru dzisiejszej Albanii przez pochodzących stamtąd ogrodników sułtana. W Imperium Osmańskim kasztanowiec był drzewem ozdobnym, zaś jego nasiona wykorzystywano do leczenia kaszlu u koni, co stało się źródłem łacińskiej nazwy gatunku (greckie słowo *hippo* oznacza 'koń', natomiast łacińskie *castanea* znaczy 'kasztan'), a także nazw w wielu innych językach (np. „horse-chestnut” w j. angielskim). Quackelbeen zainteresował się tym gatunkiem i swoje spostrzeżenia zamieścił w liście wysłanym do mieszkającego w Pradze włoskiego botanika i lekarza doby renesansu – Pietra Andrea Mattioli. List napisany 26 lipca 1557 roku zawiera najstarszy znany opis kasztanowca, zaś adresat sporządził w roku 1563 pierwszą ilustrację przedstawiającą ten gatunek. Znalazła się ona w dziele *New Kreüterbuch*. Informacja o interesującym drzewie szybko dotarła również do Włoch, gdzie został on opisany w dziele *Erbario Dipinto* przez słynnego przyrodnika i założyciela ogrodu botanicznego w Bolonii, Ulisse Aldrovandiego. Arkusz zielnikowy z tego okresu, zawierający liść kasztanowca, jest przechowywany do dzisiaj w zielniku na Uniwersytecie w Bolonii.

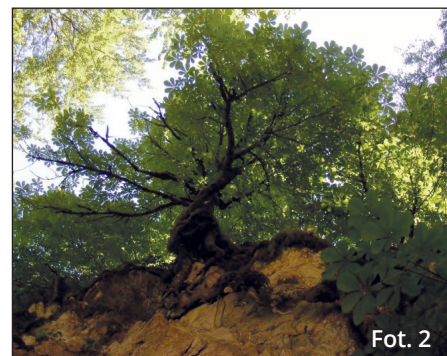
Pierwsza pewna uprawa kasztanowca powstała w Wiedniu (najpóźniej w roku 1581), skąd gatunek ten rozprzestrzenił się na inne kraje Europy. Z powodu swoich walorów dekoracyjnych był chętnie sadzony w parkach, obsadzano nim także aleje prowadzące do pałaców arystokracji. We Francji kasztanowiec pojawił się około 1615 roku, do Anglii trafił najpóźniej w roku 1633. Również w Niemczech stał się bardzo popularny i dziś stanowi charakterystyczny element w bawarskich ogródkach piwnych. W roku 1746 kasztanowiec zwyczajny znalazł się w Stanach Zjednoczonych i rozpowszechnił się tam po 1828 roku, został jednak wyparty

przez kasztanowca czerwonego (*Aesculus ×carnea* Hayne), który jest mieszańcem europejskiego gatunku z rodzimym dla południowo-wschodniej Ameryki Północnej kasztanowcem krwistym (*A. pavia* L.). Dzisiaj kasztanowiec zwyczajny jest sadzony w tak odległych miejscach jak Chiny czy Nowa Zelandia. Swoją popularność zawdzięcza nie tylko walorom ozdobnym, ale także dużą tolerancją na warunki panujące w miastach.

W naszym kraju kasztanowiec pojawił się prawdopodobnie pod koniec XVI wieku, sprowadzony przez króla Stefana Batorego. Nakazał on swojemu ogrodnikowi posadzić 'strojne kastance' w parku w Łobzowie pod Krakowem. Również Jan III Sobieski sprowadził do swojego prywatnego ogrodu sadzonki z Wiednia. Kasztanowce szybko zdobyły popularność w Polsce. Były chętnie sadzone w parkach, zaś motywy liści, kwiatów i owoców pojawiały się często w polskiej sztuce. Powstało wiele słynnych alej, taka jak Aleja Kasztanowa w Warszawie (założona w roku 1815). Najstarszym okazem w Polsce jest prawdopodobnie „Benedykt”, którego wiek szacuje się na około 270 lat. Rośnie on w pobliżu opactwa w Lubiniu. Krzysztof Kluk w swoim dziele *Dykcyonarz Roślinny* z 1786 roku zamieścił pierwszy opis kasztanowca w języku polskim. Podane są tam zalety tego gatunku, nie tylko dekoracyjne. Ze szczególną uwagą autor opisał możliwości wykorzystania nasion, z których można produkować klej, krochmal czy środek do bielenia płótna. Ponieważ nasiona zawierają duże ilości saponin (które dobrze pienią się w wodzie), można je wykorzystać do produkcji mydła czy szamponów. Jedną z saponin, escynę, jest dzisiaj wykorzystywana w środkach do leczenia żyłaków, ponieważ ma działanie przeciwzapalne, przeciwobrzękowe i poprawia elastyczność ścian naczyń żylnych. Chociaż kasztanowiec był sadzony w Europie już od XVI wieku, to dopiero pod koniec XIX wieku odkryto jego naturalne populacje. Ich istnienie na Bałkanach zostało ostatecznie potwierdzone w roku 1880, kiedy Theodor von Heldreich, dyrektor ogrodu botanicznego w Atenach, opublikował wyniki ekspedycji mającej na celu opisanie flory Grecji. Zebrane podczas tej wyprawy arkusze zielnikowe są wciąż przechowywane w Muzeum Historii Naturalnej w Wiedniu. Populacje znajdujące się poza Grecją (w Albanii, Macedonii Północnej oraz Bułgarii) zostały opisane dopiero w XX wieku. Niestety, liczebność kasztanowca spada. Obecnie dorosłych drzew w naturze jest mniej niż 2500. Jest to w dużej mierze wynik rosnącego zapotrzebowania na wodę, wykorzystywaną do nawadniania upraw. Zanika wiele górskich strumieni, wzdłuż których rosną te

Fot. 1

Fot. 2

drzewa. Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN) określiła kasztanowca zwyczajnego jako gatunek narażony na wyginięcie; niestety nie został on jak dotąd wpisany na Czerwoną Listę Grecji, co stwarza potencjalne niebezpieczeństwo dla tych populacji, które znajdują się poza rezerwatami. Kasztanowce rosnące w parkach Europy również są zagrożone, głównie z powodu rozprzestrzeniania się chorób i szkodników, takich jak szrotówek kasztanowcowiaczek. Zarówno naturalne, jak i sztuczne stanowiska kasztanowca wymagają dzisiaj ochrony. Pozostaje nam mieć nadzieję, że wysiłki mające na celu ocalenie tego gatunku okażą się skuteczne, zaś widok tego urokliwego drzewa będzie towarzyszył również następnym pokoleniom.

♦ Łukasz Walas
Instytut Dendrologii PAN

Fot. 1. Siewka kasztanowca, Grecja
Fot. 2. Dorosłe drzewo na skraju urwiska, Grecja

Arkusz zielnikowy opisujący kasztanowiec (KOR 11551) z Herbarium Instytutu Dendrologii PAN dostępny jest cyfrowo pod adresem:

<https://rcin.org.pl/dlibra/publication/123278/edition/96997>